

ERİL ALANDA DİŞİL PASLAŞMALAR: KADIN MÜHENDİS OLMAK

Melda Yaman
Elektrik Elektronik Mühendisi

Pek çok meslek gibi mühendislik de cinsiyetlidir. Toplumdaki hemen bütün emek süreçleri, cinsiyetçi işbölümü uyarınca, “kadın işi” ve “erkek işi” olarak ayrılmış durumdadır. Bilim, felsefe, sanat alanları ve mühendislik gibi disiplinli bir bilgi birikimi, yaratıcılık, iyi eğitim gerektiren uğraşlar erkek işi görülürken, kadınların şansına bakım ve ev işleri gibi toplumsal cinsiyet rolleriyle bağlantılı işler düşmüştür.

Günümüzde kadın mühendis sayısı artmaktadır kuşkusuz; özellikle çevre, gıda, kimya gibi “yumuşak” (soft) mühendislik alanlarında kadınların oranı hayli yüksektir. Ne var ki, inşaat, makine, elektrik gibi “sert” (hard) mühendislik alanlarında hâlâ erkekler egemendir.¹ Mühendisliğin içindeki bu ayrışma bile cinsiyetçi işbölümünün açık bir göstergesidir. Peki, mühendisliğin eril karakterine sıkı sıkıya tutunmasının nedeni ne olabilir?

“Mühendisliğin eril karakter taşıdığını” söylediğinizde, erkeklerden gelecek muhtemel yanıt, mühendislik bilgisinin üzerinde yükseldiği fen bilimlerinin nesnellliğini ve tarafsızlığını ileri sürmek olacaktır. Oysaki tarafsız görünen –rasyonel- bilgi aslında her zaman erkek aklıyla özdeşleştirilmiştir; akla yüklenen bu tarafsızlık da erkeğe dair olanı tikelliğinden sıyrarak evrenselleştirmeye hizmet etmiştir. Toplumda egemen ve ayrıcalıklı olan erkekler, kendilerini evrenselle eşleştirdikleri için, evrensel bilgiyi ürettikleri kanısındadırlar. Bu, biraz da toplumda egemen düşüncenin egemenlerin düşüncesi olmasına benzer. Ne var ki erkek bilimcilerin şimdiye dek iddia ettikleri nesnellik, tarafsızlık ve evrensellik ideali ne denli gerçektir? Zira kavramlar ve teoriler belirli toplumsal koşulların ürünüdürler. Daha doğru bir deyişle, başta sınıfsal ve cinsel olmak üzere keskin eşitsizliklerle yüklü toplumlarda, çoğu zaman eşitsizliğin imtiyazlı tarafında yer almış erkeklerin, tarafsız bilgi üretmesi, evrensel kavramlardan ve öznelardan söz etmesi mümkün müdür? Feminist araştırmacıların ortaya koyduğu gibi bilimsel problemlerin seçimi ve tanımlanması, deneylerin tasarımı ve teorik bilimsel formülasyonlarda kullanılan dil, bilim yapımcıların eril karakterini ortaya koyar.²

Bilgiye sahip olmak kadar bilginin üretilmesi süreçlerinde yer almak da güç ilişkileri içerisinde gerçekleşir; aynı zamanda bizatihi bilginin üretildiği ve edinildiği bu süreçler, güç ilişkilerini yeniden üretirler. Kadınlar, rasyonel bilgi üretimi süreçlerinden yüzlerce yıl önce fiili olarak dışlanmış; kadın aklına yönelik tasavvur da –rasyonel- bilgiyle bağı kopararak, kadının kendisi gibi hane içine kapatılmıştır. Mühendislik mesleğinin bir meslek olarak oluşumu ve yükselmesinin; kadınların şifacılıktan, tarımsal üretimden, zanaatlardan kopararak hane içine kapatıldığı döneme denk düşmesi bir tesadüf müdür? Silvia Federici “Caliban ve Cadı” kitabında, kapitalizmin şafağında hekimlik gibi çeşitli “erkek mesleklerinin”, şifacılık gibi “kadın zanaatlarının” yerini nasıl aldığını; erkeklerin, kadınların bilgi birikimine el koyarken, onları bilgi üretiminden ve bilginin işlenmesinden nasıl uzaklaştırdıklarını pek güzel anlatır.³ Cynthia Cockburn de, sanayileşme sürecinde erkeklerin anahtar teknolojilerin kontrolünü elinde tutmasının şaşırtıcı olmadığını söyler.⁴

Doğa-Kültür İkiliğinden Eril Mühendisliğe

Kadınla erkek arasında yaratılan bu ayrımın, doğa ile kültür, duyu ile akıl arasında kurulan ikiliğin bir uzantısı olduğunu görmek gerekir. Bu tasavvurda kadın, doğa ile özdeş olandır; mantık, bilgi ve “rasyonel” olandan ayrı tutulmakta, duygular düzlemine yerleştirilmektedir. Buna karşılık erkek, doğayı dönüştürecek kültürlü, bilgiyi, aklı temsil etmektedir. Zıt kutupları oluşturan bu ikilikler aynı zamanda hiyerarşik bir yapılanma içindedir, güç ilişkileriyle bağlantılıdır. Bu ikiliğin temelinde kültürün doğadan üstün olduğu varsayımı yatar; mantık, duygudan çok daha fazla değer görmektedir. Bu ikilik, aynı zamanda, erkeği üstün kılıp “efendileştirirken”, kadını ona tabi kılmaya hizmet etmektedir.

Dolayısıyla bu tarihsel süreçte, teknoloji ile bilimsel bilginin bizzat kendisi, bir güç aracı haline gelmiştir. Bilimsel bilgiyi üretenler erkekler olduğundan, gücün sahibi de erkeklerdir. Mühendislik tam bu bağlamda erkek mesleği olarak tariflenmektedir.

¹ Kadayfçı (2015).

² Bkz. Fox-Keller (1985).

³ Federici (2011).

⁴ Cockburn (1987).

Ataerkil eşitsizlikler emek süreçlerini cinsiyetler arasında eşitsiz bir biçimde dağıtırken, toplumsal algıyı da bu eşitsizliği normalleştirecek ve meşrulaştıracak biçimde yapılandırır. Bu algı; bilimi, teknolojiyi, alet ve makine kullanımını erkeklere özgü bir alan olarak tarif ederek cinsiyetçi işbölümünü meşrulaştırır. Bu hakkaniyetsiz paylaşımın kadınlar için ev işleri; çocuk, yaşlı yahut hastaların bakım işleri; duygulanımsal emek de gerektiren hemşirelik, öğretmenlik, hosteslik gibi kadınların toplumsal cinsiyet rolleriyle bağlantılı meslekler; yüksek vasıf gerektirmeyen tekstil işçiliği türünden işlerdir.

Mühendisliği toplumun nezdinde “erkek mesleği” yapan düşünce, böylece tüm toplumsal kurumlara yerleşir. Bu, günlük deneyimlerde, önyargılarda, değer sistemlerinde, karşılaşma ve ilişkilendirme biçimlerinde karşımıza çıkar. Bunun yanı sıra mühendislik eğitiminden kurumsal düzenlemelere, mühendislik fakültelerinden meslek odalarına pek çok alana eril bir dil ve tarz hâkim hale gelir. Bu zihinlere ve kurumlara yerleşmiş kabul, mühendisliğin eril karakterini güçlendirirken, kadınların mühendislik için uygun olmadığını düşüncesini de yeniden üretir.

Kadın Mühendisleri Bekleyen Eril Yapı

Peki, mühendislik eğitimi alan, mühendislik mesleğine gönül vermiş kadınları nasıl bir dünya bekler? Özellikle makine, inşaat ve elektrik mühendisliği alanlarında erkek oranının çok yüksek olması; kadınlara, toplumsal algıda olduğu denli reel olarak da erkek alanına girdiklerini hissettirir. Kadınlar mühendislik dünyasında var olsalar dahi hane içi iş ve bakım yükü, mühendislikteki ve iş ortamlarındaki eril zihniyet, kadınların meslekte yükselmesini engeller: İş yerlerinde erkekler egemendir; şeflerin ve müdürlerin büyük çoğunluğu erkektir. Öte yandan fabrika yahut şantiyede çalışan kadınlar, erkek işçilerle kuşatılmışlardır. Bu koşullar, bir “erkek mesleğinde” tutunmaya çalışan kadınları, bir de erkek yoğun ortamlarda bir kadın olarak var olmanın güçlükleriyle karşı karşıya bırakır.

Türkiye’de kadın mühendis oranı, ABD’nin ve Avrupa’nın üzerindedir. Ancak çeşitli araştırmalar, kadın mühendislerin eğitim sürecinde ve iş hayatında çeşitli güçlüklerle baş etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir. Kadınlar cinsel içerikli şakalara maruz kalmakta; çeşitli toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden yaftalanmakta; kadınların teknik yeterliliğini zayıflatan çağrışımlarla kuşatılmakta; profesyonelliği erkeklikle eşitleyen bir dünyada var olmaya çalışmaktadır. Bir diğer sorun da çoğu örnekte sosyal ilişkiler ağının erkekler arasında kurulmasıdır; kadınlar çoğu zaman bu ağlardan dışlanmaktadır. Ayrıca yine araştırmalar göstermektedir ki iş yerinde taciz, mobbing ve cinsel şiddet, mühendis kadınların karşılaştıkları ciddi sorunlardır.⁵

Kimi araştırmacılar mühendisliğin eril karakterini, bu cinsiyet rollerinin sürekli yeniden üretildiği mühendisliğin cinsiyetçi kültürüne bağlarlar. Bu kültürün işleyişinde “gerçek mühendis imajı”, “ideal mühendis kariyeri” gibi nosyonlar kritik önem taşır.⁶

Eril Yapıyla Mücadelede Kadınların Açmazı

Kadınlar daha üniversite döneminden itibaren “erkek dünyasına” girdiklerini sezerler. Kimi zaman bunu sezgiden öteye geçen bir gerçeklik olarak yaşarlar; öyle ki bu erkek alanında nasıl var olabilecekleri üzerinde kafa yormaya başlarlar. Kadınlar mühendislik mesleğini icra ederken, hatta mühendislik eğitimi alırken dahi kendilerini erkeklere ve topluma kabul ettirebilmek için, kimi baş etme stratejileri geliştirmek durumunda kalırlar. Bunların başında “erkek gibi olmak”, yahut biraz daha hafifi “kadın gibi olmamak” gelir. Abigail Powel ve arkadaşları, yaptıkları araştırmada, mühendislik eğitimi alan kadınların benzer stratejiler geliştirdiklerini görmüşler: Erkek gibi davranmak; toplumsal cinsiyet ayrımcılığını kabul etmek; bir ün kazanmak; dezavantajlı olanlar karşısındaki avantajları görmek; “kadın karşıtı” bir yaklaşım içine girmek. Bu stratejiler, mühendislik kültürünü kabullenmenin ve mühendislikte uzmanlaşmanın bir parçasını oluşturur. Hatta bu süreç, kadınlığın değersizleştirilmesiyle yürür. Mühendislik erkek işi olarak kodlandığı için, mühendis yahut mühendis adayı kadın, kadın olmaktan vazgeçerek, “mühendis” olacağını düşünür. Pek çok mühendis kadın, bu algıyı kabul ederek veya etmek durumunda kalarak, kendi varoluşunu ancak “o kadınlardan” biri olmadığını ispatlayarak kurar. Erkek olmayabilir ama erkek gibi kadındır.⁷ Elbette bu toplumsal cinsiyet performansları mühendisliğin eril kültürünün değiştirilmesine hiçbir katkı sağlamaz; tersine, kadın düşmanı düşüncelerin muhafazasına ve yeniden üretilmesine hizmet eder.

Mühendislik erkek işi olarak kodlandığı için, mühendis yahut mühendis adayı kadın, kadın olmaktan vazgeçerek, “mühendis” olacağını düşünür. Erkek olmayabilir ama erkek gibi kadındır. Elbette bu toplumsal cinsiyet performansları mühendisliğin eril kültürünün değiştirilmesine hiçbir katkı sağlamaz; tersine, kadın düşmanı düşüncelerin muhafazasına ve yeniden üretilmesine hizmet eder.

⁵ Miller (2004); Kadayıfçı (2015).

⁶ Ayrıntılı bir analiz için bkz. Kadayıfçı (2015).

⁷ Powel vd. (2009).

Gloria E. Miller'in Alberta'da (Kanada), petrol sanayide yaptığı araştırma, sanayide cinsiyet ilişkilerini anlamak açısından yol gösterici bir çalışma. Miller, mühendisliğin eril karakterini inşa eden üç temel süreç olduğunu söylüyor: Kadınları dışlayan günlük ilişkiler; cinsiyetçi iş bölümünü güçlendiren, mühendislik mesleğindeki baskın değerler ve inançlar; petrol fabrikasının yer aldığı bölgede erkeklerle ilgili mitler (kovboy kahraman gibi maço erkek miti). Miller, kadınların bu yoğun eril kültür ortamında ayakta kalabilmek için çeşitli stratejiler geliştirdiğini, ancak bu stratejilerin onlara sadece kısa süreli kişisel kazanımlar getirdiğini söylüyor; uzun vadede bu stratejiler fabrikadaki eril karakteri değiştirmedeği gibi kalıplaştırıyor. Miller'e göre, kadınların eril çalışma alanlarında erkeklere kendilerini kabul ettirmek için geliştirdikleri bu stratejiler, bu nedenle, eril sistemi güçlendiriyor.⁸

İş yerlerinde eril hakimiyet, kadın mühendisleri kimi zaman yorup, işten ayrılmaya sürükleyebiliyor. Pek çok mühendis kadın, mühendislik mesleğini icra etmek yerine, daha çok ofis işlerine yönelebiliyor. İşin aslı kapitalistlerin de seçimi çoğu zaman bu yönde oluyor. Ne var ki tüm bu eğilimlere karşı pek çok kadın da işyerlerinde mühendislik yapmayı sürdürüyor. Peki nasıl? Mary Ayre ve arkadaşlarının Avustralya'da inşaat mühendisleri ile yaptığı araştırma, bu soruyu yanıtlamada bize ipuçları sunuyor. Ayre ve arkadaşları çalışmalarında pek çok kadın mühendisin iş yerlerinde tutunduğu bulgusuna ulaşmış. Görüşükleri kadınlar mühendislik yaşamlarında, iş yerlerinin baskın eril ortamında pek çok kereler yalnızlaştırıldıklarını, görmezden gelindiklerini, marjinalleştirildiklerini söylüyorlar. Ancak buna karşın mühendisliği ilginç, zorlayıcı ve keyifli bulduklarını; kendilerini mühendis olarak görerek ve türlü zorluklarla baş edebileceklerine inanarak mesleğe başladıklarını bildiriyorlar.⁹ Öz güven meselesi önemli; zira Wendy Bastalich ve arkadaşları, çeşitli alanlardan mühendis kadınlarla yaptıkları araştırmada, kadınların mühendislik mesleğinde sınırlı mevcudiyetinin sebebinin, hane içi bakım "sorumluluklarının" yanı sıra teknoloji ve bilimsel bilgi karşısında duydukları kendine-güvensizlik olduğunu bulmuşlar.¹⁰

Eşitsiz Dünyanın Eşitlikçi Tahayyülü

Sonuç olarak, toplumun her alanında olduğu gibi, mühendislikte de kadınları erkek egemen bir iş ortamı; erkek dayanışması; kadınları ikincil gören bir bakış açısı; ayrıca şiddet, taciz ve mobbing bekliyor. Mühendisliği diğer mesleklerden özgül kılan yanı ayrımcılıkların olmadığı, bilimin, teknolojinin ve bizzat mühendisliğin cinsiyetsiz ve nesnel olduğu iddiası. Bu durum yanlı ve eşitsiz bir dünyayla mücadele sürecinde, sanki bu dünya yansız ve eşitlikçiymiş gibi kurgulanan düşünce ve davranışlarla da mücadele etmeyi gerekli kılıyor.

Kadınlar eğitim döneminden iş yaşamına, bu sorunlarla baş etmek için, çeşitli stratejiler geliştirmek zorunda kalıyorlar. Ancak çoğu zaman bu stratejiler toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden, cinsiyetlendirilmiş tavırlar oluyor. Ne yazık ki bu rol ve davranışlar iş yerinin, mühendislik mesleğinin ve toplumun eril karakterini dönüştürmüyor, tersine yeniden üretiyor.

⁸ Miller (2004).

⁹ Ayre vd. (2013).

¹⁰ Bastalich (2007).

Mühendisliği diğer mesleklerden özgül kılan yanı ayrımcılıkların olmadığı, bilimin, teknolojinin ve bizzat mühendisliğin cinsiyetsiz ve nesnel olduğu iddiası. Bu durum yanlı ve eşitsiz bir dünyayla mücadele sürecinde, sanki bu dünya yansız ve eşitlikçiymiş gibi kurgulanan düşünce ve davranışlarla da mücadele etmeyi gerekli kılıyor.

Peki, ne yapmak gerekiyor? Bir kere bu yapının çok kolay değişmeyeceğini görmemiz gerek; toplumdaki cinsiyet eşitsizliği sürdükçe, toplumsal bir parçasını oluşturan mühendislikte eşitlikçi bir yapı kurmak olanaklı değil. O halde mühendislik alanının eril karakterine karşı yürütülecek mücadele, toplumun eril yapısına karşı verilecek mücadeleyle birleştirilmeli. Ama öte yandan bütün yapıları dönüştürmeye şimdiden başlamak gerek; bunun için eğitim materyalinden ders içeriklerine, ofis düzenlemelerinden meslek etiğine, mühendisliği yeniden yapılandırmak gerekiyor kuşkusuz. Bütün bunların yanı sıra genç kadınları, mühendislik mesleğini seçmeleri için cesaretlendirecek mekanizmalar üzerinde düşünmekte de fayda var.

Kaynaklar

Mary Ayre, Julie Mills ve Judith Gill, "Yes, I do Belong": the Women Who Stay in Engineering", *Engineering Studies*, 2013, 5 (3): 216-232.

Wendy Bastalich, Suzanne Franzway, Judith Gill, Julie Mills ve Rhonda Sharp, "Disrupting Masculinities: Women Engineers and Engineering Workplace Culture", *Australian Feminist Studies*, 2007, 22 (54): 385-400.

Cynthia Cockburn, *Machinery of Dominance: Women, Men and Technical Know-how*, London: Pluto Press: North Eastern University Press, 1985.

Silvia Federici, Caliban ve Cadı, Çev. Ö. Karakaş, İstanbul: Otonom, 2011.

Gloria E. Miller, "Frontier Masculinity in the Oil Industry: The Experience of Women Engineers", *Gender, Work and Organization*, 2004, 11 (1): 47-73.

Ezgi Pehlivanlı Kadayıfçı, "Manifestations of Gendered Engineering Culture in Turkey: Differing Experiences of Women and Men Engineers", *Akademik Hassasiyetler*, 2(4), 2015.

Evelyn Fox-Keller, *Reflections on Gender and Science*, Yale University Press: New Haven, 1985.

Abigail Powell, Barbara Bagilhole ve Andrew Dainty, "How Women Engineers Do and Undo Gender: Consequences for Gender Equality", *Gender, Work and Organization*, 2009, 16 (4): 411-428. ■

